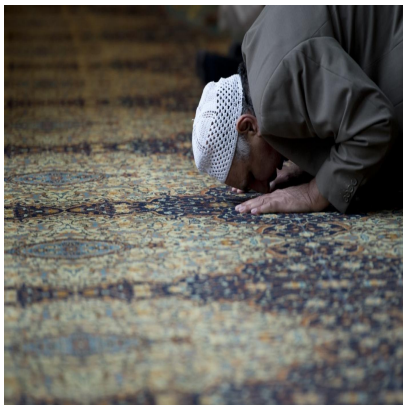

Abrahami në këndvështrimin Islam

Description

Tim Winter

Fragment i shkëputur nga [“Abraham’s Children: Jews, Christians And Muslims in Conversation”](#) (Publisher: T. & T. Clark Publishers 2006)

Abrahami në tekstin e shenjtë mysliman

Rimodelimi i historive biblike nga ana e Kuranit tregon shumëçka rreth pritshmërive të autorit të tij prej lexuesve myslimanë. Zhvillimi i doktrinës së *isma*-s (pagabueshmërisë së profetëve) e ka marrë orientimin e saj nga rritja e dukshme (për lexuesit e Biblës) të cilësive etike shembullore të profetëve dhe patriarkëve. Në rrëfimin e ri kuranor për profetët, paraardhësit hebrenj janë ende të gjallë, krijesa me jetë, paralajmërues të denjë të profetit të fundit, por të zhveshur nga mëkatet të cilat, në sytë e shumë njerëzve, përbëjnë një pjesë të mirë të pasurisë dhe dykuptimësisë së historive biblike. Në historinë Kuranore Loti nuk bie në shtrat me vajzat e tij, Davidi nuk josh Bathsheban dhe Salomoni nuk anon nga paganizmi. Historitë e profetëve nuk janë treguar për të dëshmuar providencën hyjnore kundrejt Izraelit, por për të personifikuar virtytin, drejt të cilit nxitet çdo besimtar mysliman. Për rrjedhojë, në historinë kuranor Moisiu është “bashkëbisedues” me Zotin (*kelimullah*), Jezusi është “shpirti” hyjnor (*ruhullah*), ndërsa Noeu është “ai i cili është shpëtuar nga Zoti” (*nexhijullah*). Jetët e tyre janë treguar përmbledhtazi dhe janë kthyer në predikime religjioze apo ndryshe në histori morali, duke i bërë të mundur traditës së mëvonshme që të identifikonte virtyte apo orientime të caktuara shpirtërore me arketipe të ndryshme profetike.

Historitë, në këtë mënyrë, janë të ngjashme me literaturën që rrëfen jetën e profetëve apo personave të shenjtë (evlijave), por sidoqoftë ajo mbetet ende një histori shpëtimi, e rrënjësuar në optimizmin ambicioz rreth dëshirës hyjnore për të përsosur, gjatë jetës së tyre tokësore, shërbëtorët e Tij. Lloji ideal i profetit është i pagabueshëm, megjithëkëtë ata përfshihen krejtësisht në humanitetin tonë: ata martohen, lindin fëmijë, luftojnë, përfshijnë sprovat të mëdha dhe njohin më së miri ndërlikueshmërinë e

marrëdhënieve njerëzore. Përhapja në shkrimin e shenjtë të individëve të përsosur, por ende tokësorë, i sjell lexuesve njohurinë e hareshme për mundshmërinë, shumëllojshmërinë dhe fuqinë e hirit hyjnor.

Historia e Abrahamit është tipike për të ilustruar atë që sapo thamë. Ai është arketipi i myslimanit *par excellence*, jo vetëm për shkak të lidhjeve të tij me Mekën apo me Ismailin, por edhe për rrjedhojë të faktit se tek ai myslimani sheh modelin dhe ngjashmërinë paraprake edhe me shumë veprime apo cilësi të profetit Muhamed, si hixhreti i tij nga qyteti idhujtar i Mekës, bredhja në shkretëtirë, përjetimi i kontaktit me engjëjt, si edhe prejardhja nga një linjë e bekuar dhe e privilegjuar: në rastin e profetit këto ishin *ehli bejti* (fjalë për fjalë njerëzit e shtëpisë), të cilët kanë njëfarë hise, gjithnjë të diskutueshme, në dhuratën hyjnore për ruajtjen nga mëkatet dhe nga dështimi përfundimtarë në botën tjetër. Siç shprehet edhe teksti kuranor, “Shembull i mrekullueshëm për ju është Ibrahim dhe ata që kanë qenë me të...” [1]

Paganët arabë, të cilët ishin të sigurt për prejardhjen e tyre nga Abrahami, janë njoftuar me monoteizmin kuranor përmes historive të tilla si ajo e Abrahamit të ri i cili meditonte për trupat qiellor dhe nxitej nga kërkimi i tij për hyjnoren. Kurani i nxiste idhujtarët kurejsh që të konsideronin shenjat e mrekullueshme të Zotit në krijim:

“Dielli dhe Hëna ndjekin rrugën e caktuar, bimët dhe pemët i përulen (Allahut)... Pra, cilat dhunti të Zotit tuaj po i mohoni?!” [2]

Në një pasazh të pasur me rezonanca hagadike [3] [*], i cili tradicionalisht është datuar në kohën e qëndrimit të profetit në Mekë, Kurani rrëfen hutimin djaloshar të Abrahamit. Kulti Harranian i yjeve me shumë mundësi të sjell ndërmend aspekte të ndryshme të paganizmit të Mekasve:

“Dhe kështu, Ne ia treguam Ibrahim mbretërinë e qiejve dhe të Tokës, që ai të bëhej nga ata që besojnë vendosmërisht. Kur ra nata, ai pa një yll dhe tha: “Ky është Zoti im!” Por, kur perëndoi ylli, ai tha: “Nuk i dua ata që perëndojnë”. Kur pa Hënën duke lindur, tha: “Ky është Zoti im!” Por, pasi ajo perëndoi, ai tha: “Nëse Zoti im nuk më udhëzon në rrugën e mbarë, me siguri do të bëhem njëri nga të humburit”. Kur vërejti Diellin duke lindur, ai thërriti: “Ky është Zoti im, ky është më i madhi!” Por, pasi dielli perëndoi, ai tha: “O populli im, unë jam larg nga idhujt që ju ia shoqëroni Allahut në adhurim! Unë e kthej fytyrën time nga Ai që i ka krijuar qiejt dhe Tokën, duke qenë besimtar i vërtetë, dhe nuk jam nga idhujtarët!” [4]

Në fund të pasazhit, i cili zgjerohet për të përmendur emra të shumtë të figurave të mëdha profetike të vizionit kuranor për historinë, audiencës i thuhet: “Këta janë ata, të cilët Allahu i ka udhëzuar në rrugën e drejtë, andaj edhe ti ndiq rrugën e tyre.” [5]. Termi arab *hanif* [dikush i cili për nga natyra është i drejtë], përcakton një monoteist johebre dhe jo i krishterë. [6] Abrahami i cili “nuk ka qenë as hebre, as i krishterë...” [7] është arketipi i Muhamedit, të cilit i është thënë: “Drejtohu me përkushtim në fenë e pastër monoteiste [*hanif*], natyrën fillestare [*fitra*], në të cilën Allahu i ka krijuar njerëzit. S’ka ndryshim të krijimit të Allahut. Kjo është feja e drejtë, por shumica e njerëzve nuk e dinë”. [8] Kështu që feja e vërtetë dhe zanafillore është e pandotur nga përçarjet dhe nga grindjet egoiste [9], të cilat janë pasojat

e devijimit të qëllimshëm nga vlerat e thjeshta monoteiste, derisa të shfaqet shkatërrimi në det dhe në tokë [10]. Islami, në këtë mënyrë, e lavdëron vetveten si kthim në natyrën fillestare [*fitra*], në virtytin fillestarë dhe një pjesë e vetëperceptimit të tij është modeluar si një pendim njerëzor nga gabimet të cilat i ndanë hebrenjtë dhe të krishterët si edhe Arabët, pasardhësit e Ismailit të cilët, duke qenë idhujtarë, kishin rënë akoma më shumë se hebraizmi dhe krishterimi në gabim dhe fraksionizëm. Kështu që, Abrahami kuranor është një qortim për çdo kategori religjioze me të cilën ai ka lidhje dhe është pothuajse një paralajmërim paraprak për *hanefizmin* (monoteizmin e thjeshtë), i cili do të prezantohej nga profeti Ismailit. Në një hadith pohohet se: “Unë (Allahu) i kam krijuar robërit e mi si mysliman hanifë [*hunefa muslimun*], por më pas shejtanët shkuan tek ata dhe i larguan nga feja e tyre duke i ndaluar atë që ishte e lejuar dhe duke i urdhëruar ata të adhuronin atë për të cilin Unë nuk kisha shpallur asnjë autoritet” [11]

Gabimi i hebrenjve ishte stërhollimi i ligjit [12], ndërsa ai i krishterëve ishte adhurimi i Mesias si Logosi i mishëruar. Si rrjedhojë, Islami është një *via media* midis esoterikes dhe eksoterikes dhe kjo është virtyti që i shoqërohet figurës së hanifit Abraham.

Arabi mekas, i cili dëshironte të pendoheshe në këtë mënyrë, shpesh ndeshej me familjen e tij dhe Kurani tregon pikërisht mënyrën se si Abrahami u ndesh me njerëzit e tij e veçanërisht me babanë e tij, i cili në traditën islame si edhe në torahun (teurat) gojor ishte bërësi i idhujve. [14] Argumenti më i mirë i ofruar nga babai i tij u bë shkaku kryesor i dështimit të vetë atij:

“(Betohem) për Allahun, se do t’i flak idhujt tuaj, posa të largoheni ju!” Dhe i bëri ata copa-copa, përveç idhullit të tyre më të madh, kështu që ata t’i drejtoheshin atij. Disa thanë: “Kush i bëri kështu zotat tanë? Me të vërtetë, ai është keqbërës!” Të tjerët u përgjigjën: “Dëgjuam një djalosh që i përgojonte, quhej Ibrahim.” “Atëherë silleni atë para syve të botës, që ata të dëshmojnë” – thanë ata. Ata e pyetën: “Ti i bërë kështu zotat tanë, o Ibrahim?” Ai tha: “Jo! Këtë e ka bërë ky i madhi i tyre. Pyesni ata, nëse flasin!” Atëherë ata i thirrën mendjes dhe i thanë njëri-tjetrit: “Me të vërtetë, ju vetë jeni keqbërësit.” Pastaj ulën kokat dhe i thanë: “Sigurisht që ti e di, se këta nuk flasin!” Ai u tha: “Mos vallë, ju adhuronit në vend të Allahut gjëra që nuk mund t’ju sjellin kurrfarë dobie e as dëmi?! Mjerë ju dhe mjerë ata që ju i adhuronit në vend të Allahut! A nuk arsyetoni?!” [15]

Kjo na sjell ndërmend argumentin e përdorur nga profeti Muhamed kundër idhujve që gjendeshin përreth *mekamu Ibrahim*-it në Qabe.

Njësoj si profeti Muhamed edhe Abrahami u persekutua. Historia e furrës së ndezur nga Nimrodi duket se tregon dorëzimin e plotë tek Zoti të vullnetit personal, përballë shkatërrimit, në pamje të parë të sigurtë, që e pret refuzuesin e vetmuar të fesë pagane të pranuar nga populli. Eksperienca e përjetuar nga Abrahami e shpëtimit të tij nga Zoti në mes të furrës së ndezur flakë [16], e cila mundi vetëm të digjte prangat e tij [17], i mësoi Abrahamit se mbështetja tek urdhërimet e Zotit duhej të kishte përparësi ndaj vlerësimeve të gabueshme njerëzore. Një leksion ky që i bëri të mundur atij të merrte vendimin e duhur, atëherë kur u urdhërua nga Zoti të flijonte birin e tij.

Abrahami është, gjithashtu, edhe simboli i vizitave engjëjllore ndaj profetëve. Ai u vizitua nga paralajmërues të cilët e udhëzuan atë të largohej nga bashkësia e Lotit [18] dhe iu tha ” “Dhe Ne i

dhamë lajmin e gëzuar për një djalë të mbarë! [19] Robëresha e tij Hagar, që i ishte dhënë nga faraoni [20], është një parashikim për egjiptianen Maria, e cila i ishte dhënë profetit nga guvernatori kopt i Egjiptit.

Me sa duket, në rend kronologjik, menjëherë pas kësaj vjen ngjarja e urdhërimit të Abrahamit, nga ana e Allahut, për të flijuar djalë të tij Ismail. Kjo ngjarje rrëfëhet vetëm njëherë në Kuran:

“Kur fëmija u rrit aq sa ta ndihmonte në punë, Ibrahim i tha: “O djali im, kam parë ëndërr se duhet të të flijosh. Çfarë mendon ti?” – I biri i tha: “O ati im, vepro ashtu siç je urdhëruar! Dashtë Allahu, unë do të jem i durueshëm!” Pasi iu nënshtruan që të dy urdhrit, (Ibrahimi) e vuri (Ismailin) me ballë përtokë. Ne e thirrëm: “O Ibrahim, ti e përmbushe ëndrrën.” Vërtet, Ne kështu i shpërblejmë punëmirët! Kjo, me të vërtetë ka qenë një sprovë e qartë! Dhe Ne e zëvendësuam atë (Ismailin) me një kurban të madh...”

Gjenden arsye të qarta përse kjo ngjarje është më pak e rëndësishme për komentuarët myslimanë se sa për traditat e Judaizmit dhe Krishterimit. Në të vërtetë, për së paku dy shekuj pas shpalljes së tekstit kuranor, Islami ishte i pasigurt rreth identitetit të birit që duhej flijuar. Komentues të vonshëm si Taberiu (vd. 923) preferuan figurën e Ishakut dhe nuk ka asnjë arsye që një veprim i tillë të dëmtoj pohimin e Ismailit për profetësi dhe status patriarkal, Islamili mbi të gjitha u dënua me vdekje pothuajse të sigurt përmes dëbimit të tij në shkretëtirë ndërkohë që ai ishte ende fëmijë. Shfrytëzimi i kësaj historie, për të dhënë përparësi kategorike një biri në kurriz të birit tjetër, nuk është ndërmarrë asnjëherë në Islam. [24]

Komentarët, përkundrazi, kanë moralizuar rreth nënshtrimit profetik (islam) ndaj Zotit. Kjo ngjarje ka përmbledhur gjithçka që Islami e sheh si përshtatshmëri absolute e lidhjes së tij me Abrahamin. Shkolla mbizotëruese në teologjinë sunite, ajo esharite, ka përvetësuar një urdhërim etik i cili mbron faktin që vlera mund të ekzistojë para udhësave hyjnore. Vrasja e fëmijëve është e gabuar sepse Zoti e ka ndaluar atë, Zoti nuk e ka ndaluar atë sepse kjo gjë është e keqe. [25] Duke marrë për të mirëqenë se përdorimi i termit “para” në lidhje me një Zot jo kohor ka ndërlidhjet e tij, kjo teologji, e cila përqipet të mbroj pavarësinë dhe sovranitetin absolut të Zotit, ka gjetur tek Abrahami vullnetin e saj dhe idealin e sjelljes njerëzore. Të vësh në pikëpyetje këtë rend, madje edhe nëse kjo duket sikur sfidon furinë kuranore rreth vrasjes së fëmijëve të praktikuar nga arabët paganë [26], do të përbënte idhujtari në vetvete, një lartësim të vullnetit njerëzor mbi atë hyjnor. Në këtë pikë, Islami e vendos veten e tij kundër asaj që disa mund ta shohin si vetëlavdërimi prometeian i shtjelluar nga Kanti dhe traditës së mëvonshme e cila e konsideronte Abrahamin fajtor. [27] Këtu shfaqet një absolutizëm i plotë, i cili e bën dashurinë absolute që të dërgojë tek bindja absolute:

“Ai që vendoset në mbretërinë e besimit në një Zot

Çlirohet prej zinxhirëve të gruas e të fëmijëve,

Ai braktis gjithçka veç Zotit

Dhe vë një thikë në grykë të të birit.” [28]

“Allahu e provoi Ademin me disa urdhërime”, pohohet në Kuran, “të cilat ai i plotësoi”. Më pas Zoti thotë: “Unë do të të bëj ty imam (prijës) të njerëzve!” – “Po pasardhësit e mi?” – pyeti ai. Allahu tha: “Premtimi Im nuk i përfshin të padrejtët.” [28]

Pas përmendjes së këtij premtimi vendimtar, por shumë të kushtëzuar, teksti kthehet për të përshkruar ndërtimin e Qabes nga Abrahami dhe Ismaili [30]. Ky pasazh përbën një prej lutjeve më të famshme të të gjithë tekstit kuranor.

“O Zoti ynë! Na bëj të përlur ndaj Teje! Bëj që edhe pasardhësit tanë të jenë të përlur ndaj Teje! Tregona ritet e Haxhit dhe pranoje pendimin tonë, se, pa dyshim, Ti je Pranuesi i pendimit, Mëshirëploti! O Zoti ynë! Dërgo tek ata një të dërguar nga gjiri i tyre, që t’u lexojë shpalljet e Tua, t’ua mësojë Librin dhe Urtësinë (rregullat e fesë) e t’i pastrojë (nga gjynahet)! Vërtet, Ti je i Plotfuqishmi dhe i Urti!” Fesë së Ibrahimit i shmanget vetëm ai që e nënçmon vetveten. Ne e zgjodhëm atë në këtë botë, kurse në botën tjetër ai do të jetë ndër të mirët”. [31]

Karakteristika dalluese e Abrahamit kuranor është fakti se ai ka një destinacion. Lévinas e shihte Abrahamin si semiti *par excellence*, shtegtari nga ontologjia për në tjetërsi, nomadizmi i të cilit mohonte grackën agresive heleniste të zgjidhjes përfundimtare dhe të restaurimit të Vetes kundër Tjetrit, që përfaqësohej nga figura e Uliksit [32] Abrahami kuranor i përafrohet më shumë karakterit të Moisiut. Ai është një shtegtar dhe jo thjesht një nomad. Shtegtimi i tij nuk është drejt qytetit, por drejt shterpësisë së panjohur që pëfshinte shtëpinë e besëlidhjes së madhe (Qaben), pasqyrimin tokësor të pafundësisë së Zotit. Ky shtegtim gjen pasqyrim tek haxhi, shumë prej riteve të të cilit shihen si abrahamike. Dhe himni *lebejk* Allah (të përgjigjem Ty o Allah!), që këndohet nga pelegrinët (haxhilerët), është, padyshim, një eko e *himnei*-t të Abrahamit. Muslimani, pra, është një nomad, por ismailiti përhershëmërisht endacak i predikuar nga Zanafilla e ka një strehë tek Zoti dhe ajo përfaqësohet nga tempulli tokësor në Mekë, ku pelegrinët (haxhilerët), njësoj si Ismaili, marrin vokacionin e tyre religjioz. [13]. Për rrjedhojë, besëlidhja dhe premtimi vlen për të gjithë pasardhësit e Abrahamit, të cilët bëhen shembullor në përmbushjen e urdhëresave hyjnore dhe në përjetimin e mbrojtjes hyjnore që vjen si pasojë e këtij virtyti. Për këtë arsye Abrahami është *khalilullah* (i afërmi i Zotit, miku i Zotit dhe i mbrojturi i Tij).

Abrahami si patriark i pajtimit

Nëse ky është Abrahami kuranor, sa të rehatshëm duhet të ndjehemi ne me kategorinë e sugjeruar kohët e fundit të “religjioneve abrahamike”? Kenneth Cragg është thellësisht dyshues për këtë dhe preferon që pika jonë e nisjes të jetë Zoti një dhe i vetëm. Sipas tij, figura e Abrahamit është perceptuar në dy mënyra të ndryshme nga tre religjionet abrahamike:

“Abrahami ishte për Judaizmin burimi i “farës” së vërtetë, paraardhësi i besimtarëve përmes ekzilit të tij, por, gjithashtu, edhe përmes pasardhësve të duhur pas tij. Për Islamin ai është ikonathyesi i madh, shkatërruesi i zotave të rremë dhe, vetëm përmes Ismailit, themeluesi i Qabes dhe hanifi i madh i cili nuk ishte “as hebre dhe as i krishterë”. Dhjata e Re e njeh atë si shëmbëllyesin e “marrëdhënies së besimit” me Perëndinë. Një marrëdhënie e cila paradaton besëlidhjen e Moisiut dhe në këtë mënyrë mund të jetë një precedent për hirin i cili shmang ligjin. [34]

Përshkrimi i Cragg-ut për krishterimin dhe Judaizmin ngjan zvogëlues, ndërsa imazhi i tij për Islamin është rrezikshmërisht i mangët. Për myslimanët, kategoria e Abrahamike është e vyer, pikërisht sepse Kurani nderon të dy bijtë e Abrahamit si trashëgues të besëlidhjes dhe premtimit [35] Ne nuk bëjmë asnjë dallim midis profetëve të Zotit [36] Ishaku është profeti dhe patriarku i cili lindi jo më pak të nderuarin Jakob dhe pas tij rrodhi e gjithë familja hebraike e cila arriti kulmin (sipas këndvështrimit Islam) tek Jezusi nga Nazareti. Ismaili është stërgjyshi i arabëve dhe i Muhamedit. Jezusi është Mesia sepse ai “vulosi” dhe përligji historinë hebraike, ndërsa Muhamedi është profeti i fundit (El-Akib) sepse ai dërgoi në pikën kulmore historinë e gjerë të monoteizmit abrahamik. Ndërkohë që Jezusi ishte dërguar vetëm për izraelitët [37], duke qenë figura e Mesias, misioni i të cilit nuk përfshinte edhe xhentilët, Muhamedi, biri i gjysëm xhentilit Ismail, ishte “dërguar për gjithë njerëzimin”, një temë kjo e cila është trajtuar në një kapitull të veçantë në këtë libër. [39] Si pjesë e kësaj detyre prej kalifi dhe universale, Ismailitët e kanë obligim mbrojtjen e vëllait të tyre më të vogël. Siç vërente edhe një patriot osman, rreth një shekull më parë, në një leksion drejtuar Cardiff Zionist Association-it, gjatë një periudhe më shpresëdhënëse për marrëdhëniet hebreo-muslimane: “Si në kohët e shkuara ku djali i vogël Ismail e mbrojti vëllain e tij të vogël Ishak, kështu edhe unë sot, si një pasardhës i përunjur i vëllait më të madh Ismail, po shtrij dorën time drejt jush. Si kompensim ne ju kërkojmë vetëm që të na e ktheni këtë dashamirësi duke treguar besnikëri ndaj nesh. [40]

Në këtë mënyrë, për Islamin kategoria e feve “abrahamike” është e mirëpritur, për arsye se ajo është plotësisht mikpritëse. Sa i përket judaizmit liberal, Jonathan Magonet ndjehet qartësisht i qetësuar me këtë term. [41] Madje edhe në krishterim ka shenja të cilat tregojnë se ngurrimi i shfaqur nga Cragg-u nuk është pranuar gjerësisht. Në vitin 1985, Papa Gjon Pali i II, iu drejtua një grupi të madh myslimanësh të cilët ishin mbledhur në një stadium në Kasablanka duke i thënë: “Zoti juaj dhe i joni është i njëjtë dhe ne jemi vëllezër dhe motra në besimin e abrahamit” [42]

Referenca

[1] Kuran 60:4. Për një list mesjetare të ngjashmërive midis Abrahamit dhe Muhamedit shih, Ismail ibn Kethir, Dalail el-Nubueh (Beirut dhe Kajro: Dar el-Kitab el-Lubnani, 1420 h./1999), f. 509-24.

[2] Kuran 55:5-13.

[3] L. Ginzberg, The Legends of the Jews (Philadelphia, PA: Jewish Publication Society of America, 1913), I, f. 189, dhe V, f. 210. Disa midrashe të tilla janë të vonshme dhe duket se për bazë kanë pasur tekstin kuranor (Ginzberg, Legends, V, f. 212-13).

[*] Hagadike quhet një rrëfim apo legjendë e përdorur nga Talmudi për të ilustruar një çështje të ligjit hebraik.

[4] Kuran 6:75-79.

[5] Kuran 6:90.

[6] U. Rubin, 'Hanifiyya and Ka'ba: An Inquiry into the Arabian Pre-Islamic Background of the din Ibr?him, Jerusalem Studies in Arabic and Islam 13 (1990), f. 85-112; N.A. Faris dhe H. W. Gidden, "The development of the Meaning of the Koranic Hanif, Journal of the Palestine Oriental Society 19 (1939), f. 1-13.

[7] Kuran 3:67.

[8] Kuran 30:30.

[9] Kuran 30:32.

[10] Kuran 30:41.

[11] Muslim, Janna, 63.

[12] Krahaso, futnotën nr. 11 të kapitullit tim "Pluralism from a Muslim Perspective", i cili gjendet po në këtë libër.

[13] Kuran 6:80-84; 19:42-48 dhe 21:51-57.

[14] Ginzberg, Legends, I, f. 195; për ndodhin e thyerjes së idhujve shih I, f. 124. Terah-u i Zanafillës ka qenë i njohur edhe në traditën ekzegjetike islame (Ismail ibn Kethir, Kisas el-Enbija [editor Mustafa Abdul Vahid; Kairo: Darul Kutub el-Haditha, 1388 hixhri/ 1968 e.r.s.], I, f. 173), i cili është pasigurt nëse Azeri kuranor (6:74) i referohet babait të Abrahamit apo idhullit të adhuruar nga babai i tij.

[15] Kuran 21:57-67.

[16] Kuran 37:97-99.

[17] W.M. Brinner (trans.), *The History of al-Tabari (Tarikh el-rusul vel muluk)*, Vëllimi II: Prophet and Patriarchs (Albany, NY: State University of New York Press, 1987), f. 61; Ibn Kethir, *Kisas*, I, f. 183.

[18] Kuran 15:51-56 dhe 51:24-34. Këto të dërguar janë identifikuar me engjëllin Gabriel, Mikael dhe Rafael; krahaso Ibn Kethir-in, *Kisas*, I, f. 219, si edhe Ginzberg, *Legends*, I, f. 242 dhe V, f. 237.

[19] Kuran 37:101.

[20] Tabari, 63. Sipas disa rabinëve ajo ishte vajza e Faraonit (Ginzberg, *Legends*, V, f. 231); kjo është e tepërt për tu asimiluar nga tradita islame.

[21] Për një përmbledhje thelbësore të rrëfimeve mesjetare të kësaj historie shih, Et-Tabari, 82-105; në lidhjet me reflektimet moderne rreth kësaj çështjeje shih, M. Talbi, "La foi d'Abraham", *Islamochristiana* 8 (1982), f. 1-11; dhe S. Bektovic, "The Doubled Movement of Infinity in Kierkegaard and Sufism", *Islam and Christian Muslim Relation* 10 (1999), f. 325-27.

[22] Kuran 37:102-107.

[23] Tabari, 82. Krahaso N. Calder, 'From Midrash to Scripture: The Sacrificial of Abraham in Early Islamic Tradition', *Le Muséon* 101 (1988), f. 375-402 (375); dhe R. Firestone, "Abraham's Son as the Intended Sacrifice (Al-Dhabih, Kuran 37:99-113): Issues in Qur'anic Exegesis", *Journal of Semitic Studies* 34 (1989), f. 95-132 (117).

[24] Shumë kritikë të redaktimit (redaction critics) kanë arritur në përfundimin se materiali në lidhje me Ishmaelin që gjendet tek libri i Zanafillës, në të vërtetë fillimisht ka buruar si një legjend për heroin nismëtar Ishmael (Ismail) e cila më pas u asimilua në traditën izraelite. Kjo shpjegon lavdërimet dhe statusin pothuajse të martirit që i vishet Hagarit (Haxher) dhe Ishmaelit (Ismail) në narrativën e gjerë biblike e cila i qëndron besnike privilegjit unik të besëlidhjes për pasardhësit e Ishakut. Dhënia përparësi Ishakut mund të datojë në fazën e fundit të redaktimit elohistik. Shih, H.C. White, "The Initiation Legend of Ishmael", *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 87 (1975), f. 267-305. C. Westermann, *Genesis 12-36* (London:SPCK, 1985), f. 344, arrin në përfundimin se premtimi për fatet e ndara të dy bijve të Abrahamit është një ndërshtirje e mëvonshme.

[25] Literatura e hadithit, gjithsesi, sugjeron se profeti shpesh ka përvetësuar një këndvështrim më intuitiv. Shih, p.sh., hadithin e Vasiba ibn Ma'bad: "Unë shkova tek i dërguari i Allahut (a.s.) dhe ai më tha: "Ti ke ardhur për të pyetur për të mirën dhe mëkatin?" "Po", iu përgjigja unë. Ai tha: "Kërkoj një gjykim [fetva] zemrës tënde. Mirësia është gjithçka në të cilën shpirti dhe zemra gjen qetësi, ndërsa mëkati është gjithçka që shkakton gërryerje në shpirt dhe ngurrim në zemër. [Ndiq atë që të thotë zemra] madje edhe nëse njerëzit të kanë dhënë gjykim pas gjykimi. (Ibn Hanbel, *Musned*, cituar nga Ibn Rexhep, *Xheuami el-ulum vel-hikam* [ed. Vehbe el-Zuhejli, Damask: Dar el-Khajr, 1417 hixrhi/1996 e.r.s.], II, f. 22.

[26] Kuran 6:151 dhe 17:31.

[27] G. Rabel, *Kant* (Oxford: Clarendon Press, 1963), r. 334-335.

[28] M. Iqbāl, Asr-i Kh̲idī, përkthyer si "Secrets of the Self: A philosophical Poem (përktheu: R.A. Nicholson; Londër: Macmillan, 1920), f. 42.

[29] Kuran 2:124

[30] Kuran 2:127. Disa hebrenj të periudhës paraislame e kanë konsideruar Qaben si "shtëpinë e Abrahamit"; shih Rubin, "Hannifiyya", f. 109.

[31] Kuran 2:128-30; krahaso 14:35-41.

[32] Cituar tek C. Davis, Levinas: An Introduction (Cambridge: Polity, 1996), f. 33.

[33] Krahaso White, "Ishmael", f. 301: "Është domethënës fakti se numri më i madh i ritualeve të cilat përbëjnë haxhin, kur merren në tërësi, formojnë një rit kalimi për myslimanin, i cili trupëzon në vetvete shumë karakteristika të ritualit të iniciimit (të Ishmaelit ashtu siç gjendet tek materiali para elohistik tek libri i Zanafillës). Gjeografët bashkëkohorë të Pentateukut duket se kanë identifikuar një qëndër kulti të rëndësishme në Jug të Bershevas, i cili lidhet me legjendën e Elias që gjendet tek 1 Mbretërve 19:1-8. Mund të jetë domethënës fakti se faltorja Mekase, në një sërë hadithesh, lidhet jo vetëm me Ishmaelin (Ismailin), por edhe me Elian (Iljas). Për këtë shih, U. Rubin, Between Bible and Qur'an: The Children of Israel and the Islamic Self-image (Princeton, NJ: Darwin Press, 1999), f. 41.

[34] A.K. Cragg, 'Isma'il Al-Faruqi in the Field of Dialogue', In Y.Y. Haddad and W.Z. Haddad (eds.), Christian-Muslim Encounters (Gainesville, FL: University Press of Florida, 1995), f. 399-410 (401). Rendi i religjioneve të shfaqura në këtë citim është tipik për Cragg-un. Ishmaeli nuk është domosdoshmërisht një model negativ për rabinët. Shih, p.sh., B. Lewis, 'An Apocalyptic Vision of Islamic History', Bulletin of the School of Oriental and African Studies 13.2 (1950), f. 308-38 (321), për një version të hershëm rabinik të kohës së Abasitëve, në të cilin një engjëll përshkruan mbretërinë e Ishmaelit (Islam) si shpëtim nga ligësitë e Edomit.

[35] Zanafilla 17:10-11 dhe 23-26 vërejnë se Abrahami dhe Ishmaeli janë rrethprerë në të njëjtën ditë. Për aludimet biblike të një besëlidhje gjithëpërfshirëse shih, R.Ë. Maqsood, The Mysteries of Jesus: A Muslim Studies of the Origins and Doctrines of the Christian Church (Oxford: Sakina Books, 2000), f. 160-161. P.sh. premtimi i tokës "që nga brigjet e Egjiptit deri tek brigjet e Eufratit" është përmbushur vetëm tek personi i Ismailit (në lidhje me këtë shih trajtimin e këtij premtimi ashtu siç e ka shpjeguar atë Ibn Kethiri "kjo është një profeci e gëzueshme e cila lidhet me bashkësinë tonë islame, sepse ky premtim nuk është përmbushur tek asnjë bashkësi tjetër përveç tonës" (Ibn Kethir, Kisas, I, f. 199). Megjithatë përmbushja e plotë e kësaj profecie nga ana e Ishmaelit (Ismailit) nuk e përjashton e as e anashkalon figurën e Ishakut.

[36] Kuran 2:285.

[37] Kuran 61:6.

[38] Kjo formon një pjesë të polemikave myslimane kundër universalizmit të krishterë; në disa raste është thirrur në kauzë edhe teksti i Mateut 10:5 dhe 15:24; krahaso G. Parrinder, Jesus in the Qur'an (London: Sheldon Press, 1965), f. 39-40.

[39] Shih esenë timë të paraqitur po në këtë libër me titull: "Muhammad from a Muslim Perspective", në

të cilën është diskutuar ky hadith.

[40] A. Quilliam, "Islam and Christian Conceptions of the Jew", Crescent 31 (1908), f. 27-28 (27).

[41] Kjo nënkuptohet përgjatë veprës së tij "Talking to the Others: Jewish Interfaith Dialogue with Christians and Muslims (London: I.B. Tauris, 2003); shih, p.sh., lutjen në faqen nr. 191.

[42] Cituar në J. van Lin, Mission and Dialogue: God and Jesus Christ', në G. Speelman, J. van Lin dhe D. Mulder (eds), Muslims and Christians in Europe: Breaking New Ground. Essays in Honour of Jan Slomp (Kampen: Uitgeverij Kok, 1993), f.142-160 (153)

Date Created

16/10/2014

Author

erasmusi